

*Misak-ı Maarif ve Cumhuriyetin İnşasında Eğitimin Rolü**

Sadık ERDAŞ

Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

E-Mail: serdas@hacettepe.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7539-5655

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 04.10.2024 Kabul Tarihi / Accepted: 07.05.2025

ÖZ

ERDAŞ, Sadık, **Misak-ı Maarif ve Cumhuriyetin İnşasında Eğitimin Rolü**, CTAD, Yıl 21, Sayı 42 (Bahar 2025), s. 69-102.

İsmail Safa'nın Mustafa Kemal'in eğitime yönelik direktifleri ve kanaatleri doğrultusunda oluşturduğu ve Erken Cumhuriyet Dönemi eğitim politikalarının bir izahı olan Misak-ı Maarif, ilköğretimi yaygınlaştırarak, okuma yazma oranını artırarak esasında Milliyetçi, halkçı ve cumhuriyetçi nesiller yetiştirmek hedefleri üzerinden yeni rejimi ve yeni devleti kabullenen ve benimseyen kuşaklar yetiştirmeyi hedef almıştır. Bu çerçevede yapılan inkılapların ve yeni rejimin yaşayabileceği koşulları oluşturmak adına iki önemli alan tercih edilmiştir: İlköğretim ve halk eğitimi. Okul ve öğretmen açığının kapatılması, kırsal kesim öğretmen ihtiyacının giderilmesi için eğitmen kursları ve köy öğretmen okulları açılarak ilköğretim yaygınlaştırılmaya çalışılmış,

* Bu çalışma 8 Mart 2024 tarihinde Ankara'da Hacettepe Üniversitesi'nde düzenlenen "3 Mart 1924 Yasaları'nın 100. Yıldönümü Sempozyumu"nda sunulan bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş halidir.

ihtiyaç duyulan maddi kaynaklar bütçeden ilköğretime yüksek bir payın ayrılmasıyla sağlanmıştır. İlköğretim programları ve ders kitapları cumhuriyetin inşa sürecinde önemli roller oynamış özellikle Tarih/İnkılap Tarihi ve Yurt Bilgisi/Vatandaş İçin Medeni Bilgiler dersleri sadece ilköğretimde değil ortaöğretim ve üniversiteler için de rejim anlatım alanı olarak değerlendirilmiştir. Erken Cumhuriyet döneminin önemli hedefi okuryazar sorununun ortadan kaldırılarak cehaletin giderilmesi olmuştur. Bu amaçla halk eğitimine büyük bir önem verilmiş, yazı devrimi, Millet Mekteplerinin açılması ve Halkevleri gibi yaygın eğitim uygulamaları ile yetişkinlere Cumhuriyet başta olmak üzere devrimler ve yeni Türkiye'nin dinamiklerinin aktarılmasına gayret edilmiştir. Zira imparatorluk Türkiye'sinde görülen geleneksel feodal yapıların yıkılması, fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesillerin yetiştirilmesi ancak eğitim yoluyla ulaşılabilecek hedeflerdendir. Bu amaçların gerçekleşmesine yönelik olarak Halkevleri bünyesinde verilen konferanslar, resim, sinema ve piyes gibi yeni propaganda tekniklerinin gücünden faydalanılma yoluna gidilmesi, halk edebiyatının temel eserleri yeni rejime ve toplumsal yapıya entegre hale getirmek için yeniden kaleme alınması gibi uygulamalar öne çıkmaktadır. Belirtilmelidir ki, Erken Cumhuriyet döneminde rejimin benimsenmesinde sorunların görüldüğü ve devlete yönelik hareketlerin yoğun olarak yaşandığı bölgelerde okul ve öğretmen yokluğu, okur yazarlık sorununun çözülmemesi, okul çağındaki çocukların %80'e yakın bir oranda eğitimden faydalanamaması gibi dikkat çeken ortak paydalar bulunmaktadır. Cumhuriyet eğitim sorununu çözebildiği oranda yaşayabileceği, kök salıp meyve verebileceği bir alan yaratabilmiş öğretmen, okul ve okullaşma sorunlarının yoğun okur yazar seviyesinin düşük olduğu bölgelerde bu alanın olabildiğince daraldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Misak-ı Maarif, Cumhuriyet, Eğitim, İlköğretim, Halk Eğitimi, Halkevleri.

ABSTRACT

ERDAŞ, Sadık, **The Oath of Education and the Role of Public Education in Building of the Turkish Republic**, CTAD, Year 21, Issue 42 (Spring 2025), pp. 69-102.

“Misak-ı Maarif (The Oath of Education)”, which was created by İsmail Safa in line with Mustafa Kemal's directives and opinions on education and which is an explanation of the educational policies of the Early Republican period, aimed to raise generations that accepted and embraced the new regime and the new state through the goals of raising nationalist, populist and republican generations by expanding primary education and increasing the literacy rate. Within this framework, two important areas were preferred in order to create the conditions in which the reforms and the new regime could

survive: Primary education and public education. In order to close the shortage of schools and teachers and to meet the need for rural teachers, instructor courses and village teacher schools were opened to expand primary education, and the necessary financial resources were provided by allocating a high share of the budget to primary education. Primary education programs and textbooks played important roles in the construction process of the republic, especially History/Revolutionary History and Civics/Civil Knowledge for Citizens courses were considered as regime narrative areas not only for primary education but also for secondary education and universities. An important goal of the Early Republican period was to eliminate illiteracy by eliminating the literacy problem. For this purpose, great importance was attached to public education, and efforts were made to convey to adults the dynamics of the Republic, especially the revolutions and the dynamics of the new Turkey through the writing revolution, the opening of Millet Mektepleri (National Schools) and non-formal education practices such as Halkevleri (People's Houses). Because the destruction of the traditional feudal structures seen in imperial Turkey and the raising of generations with free minds, free consciences and free wisdom were among the goals that could only be achieved through education. For the realization of these goals, practices such as lectures given at the People's Houses, utilizing the power of new propaganda techniques such as painting, cinema and plays, and rewriting the basic works of folk literature in order to integrate them into the new regime and social structure stand out. It should be noted that in the regions where problems were observed in the adoption of the regime in the Early Republican period and where movements against the state were intense, there were striking common denominators such as the lack of schools and teachers, the inability to solve the literacy problem, and the fact that nearly 80% of school-age children could not benefit from education. To the extent that the Republic was able to solve the problem of education, it was able to create an area where it could live, take root and bear fruit, but in regions where the problems of teachers, schools and schooling were intense and literacy levels were low, this area was narrowed as much as possible.

Keywords: The Oath of Education (Misak-ı Maarif), the Turkish Republic, education, primary education, public education, People's Houses.

Giriş

Eğitim geniş anlamda bireyin ve toplumun standartlarını, inançlarını ve hayat tarzını kazanmasında etkili olan süreçlerin bütünü olarak tanımlansa da kısaca insan yetiştirme sanatı, kasıtlı kültürlenme olarak ifade edilebilir. Eğitim, devletin varlığını, gücünü ve temel ilkelerini topluma kabul ettirebilmek için kullandığı en

önemli ideolojik araçlardan birisidir. Özellikle yeni kurulan veya rejimsel değişiklikler yaşayan devletler, belirlediği ideolojik amaçlar ve ilkeler çerçevesinde toplumsal yapıyı yeniden kurmak için eğitimden faydalanmaktadırlar.

Yeni bir ulus ve yeni bir rejim inşa etme hedefiyle yola çıkan Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları bu süreçte eğitimi en önemli temel olarak görmüşlerdir. Bir modernleşme yöntemi olan Kemalizm hareketi daha oluşum sürecinde eğitimi siyasi, ekonomik ve kültürel bağımsızlıkla bir arada değerlendirmiş ve modern bir topluma giden yolu açma aracı olarak değerlendirmişlerdir. Cumhuriyet sadece bir yönetim şekli değil aynı zamanda bir modernleşme projesinin genel adıdır.

Bu çalışmada “Misak-ı Maarif” hedeflerinden yola çıkılarak Cumhuriyetin inşasında ve yeni rejimin vatandaşlara aktarılmasında eğitimin nasıl bir rol oynadığı sorusuna cevap aranacaktır. Erken Cumhuriyet dönemi eğitim politikası, ilköğretimin yaygınlaştırılması, devrimlerin ve Cumhuriyetin önündeki en önemli engel olarak görülen “cehlin izalesi” sürecinde hangi tedbirlerin alındığı, yeni rejimin okul programlarına ve ders kitaplarına nasıl yansıtıldığı üzerinde durulacaktır. Okul çağı dışında bulunan ve dönem itibarıyla Türkiye nüfusunun dörtte üçünü kapsayan, okuma yazma bilmeyen halka hangi vasıta ve yollarla rejimin ve faziletlerinin anlatılmaya çalışıldığı, rejimin ve devrimlerin kendine yaşayacak bir alan bulamadığı bölgelerde okul ve eğitim faaliyetlerinin durumu sorgulanacaktır. Cumhuriyet Arşivi belgeleri, nüfus ve maarif istatistikleri çalışmada kullanılacak temel kaynaklardır.

Misak-ı Maarif Hakkında

Şapolyo,¹ İlhan,² Akgün-Uluğtekin³ ve Atabay⁴ başta olmak üzere birçok kişi Türk milliyetçiliğinin üç misak etrafında şekillendiğini ve hatta yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin bu üç misak üzerine inşa edildiğini belirtirler: Milli Mücadele’de barışın ve bağımsızlığın esaslarını belirleyen “Misâk-ı Millî”, İzmir’de toplanan İktisat Kongresinde kabul edilen “Misâk-ı İktisadi” ve İsmail Safa Bey

¹ Enver Behnan Şapolyo; “Atatürk ve Maarif Misakı-Pragmatizm”, *Türk Kültürü*, Yıl: IV, Sayı: 40, 1966, ss.383-394.

² Atilla İlhan, “Üç Misak-ı Millî...”, *Cumhuriyet*, 25.10.1996; İlhan, Atilla, “Kemalizm Müdafaa-i Hukuk Doktrini”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Cilt 2, İstanbul 2001, s.518-528.

³ Seçil Akgün, -Murat Uluğtekin. “Misak-ı Maarif”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 1.03 (1989), s.285-349.

⁴ Mithat Atabay, “Türkiye’nin Tam İstiklali İçin Üç Belge: Misak-ı Millî, Misak-ı İktisadi ve Misak-ı Maarif”, *Yeni Türkiye*, XXIII. Cilt, Sayı 93 [Misâk-ı Milli Özel Sayısı] Ankara, 2017, s. 181-195.

zamanında ilan edilen “Maarif Misakı”.⁵ Ancak Misak-ı Maarif’in, diğer iki misakta olduğu gibi somut maddeler içermediğini, genel bir kabulün ifadesi olduğunu belirtmek gerekir.

Maarif Misakı, Mustafa Kemal’in 1 Mart 1923’te yaptığı ve maarif meselesine uzunca yer verdiği konuşmasından bir hafta sonra dönemin Maarif Vekili İsmail Safa Bey’in Türk eğitim sisteminin genel amaçları belirlediği bir genelgeyle oluşan ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türk eğitim sisteminin temel politikasını çizen bir metindir. Genelge içeriğine bakılırsa, eğitim-öğrenimde amacın ne olduğu, bu amaca nasıl ulaşılabileceğinin belirlenmeye çalışıldığı, millî ve çağdaş eğitimin ülkenin her köşesine ulaştırılmasının hedeflendiği görülür. “*Millî ve asrî terbiyeyi vatanın en uzak köşelerine kadar dağıtmak ve yaymak*” amacı güden genelge daha sonra Maarif Vekâleti Mecmuası’nda yayımlanmıştır.⁶ Tamimi “*Misak-ı Maarif*” olarak adlandıran kişi Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Heyeti üyesi Mustafa Rahmi (Balaban) Bey’dir.⁷ Mustafa Rahmi, *Hâkimiyet-i Millîye* gazetesinde “Maarifte Gaye”⁸ başlıklı yazı dizisi ve İsmail Safa Bey’in genelgesinde yer alan ilke ve düşünceleri yorumladığı “*Gazi Paşa Hazretlerinin Maarif Umdesi ve Asrî Terbiye ve Maarif*” adlı çalışma önemlidir ve çalışmanın Atatürk’ün bilgisi dahilinde ve belki de direktifiyle yayımlandığını öne sürenler bulunmaktadır.⁹

Mustafa Kemal’in çeşitli vesilelerle ortaya koymuş olduğu eğitim hedeflerini pedagojik bir çalışma programına dönüştüren genelge Cumhuriyet Türkiye’sinin

⁵ Genelge, 8 Mart 1923’te yani Cumhuriyet’in ilanından önce kabul edilmiş olmakla birlikte Sapolyo, Cumhuriyet’in ilanından sonra ifadesini kullanmıştır. Bkz. Enver Behnan Şapolyo, Aqm, s. 383. Misak-ı Maarif’in Misakı İktisadi’nin kabul ve ilan edildiği Türkiye İktisat Kongresinde oluşturulduğuna yönelik iddialar varsa da (Erinç Erdal Yıldırım, *İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim. Tarih Anlayışında Süreklilik ve Değişimler*. ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2014, s.45) adı geçen Kongre’de böyle bir misak kabul edilmediği gibi Latin harflerinin kabulü meselesi gündeme geldiğinde bizzat kongre başkanı Kazım Karabekir Paşa tarafından “maaarife taalluk ettiği için” gündeme dahi alınmamıştır. Bk. A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi. 1923 İzmir. Haberler-Belgeler-Yorumlar*. SPK Yayını, Ankara 1997, s.266.

⁶ *Maarif Vekâleti Mecmuası*, Sayı 1, 1 Mart 1341, s.48-60.

⁷ Mustafa Rahmi, “Maarifte Gaye”, *Hakimiyeti Millîye*, 3 Mayıs 1923 ve *Gazi Paşa Hazretlerinin Maarif Umdesi ve Asrî Terbiye ve Maarif*, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1339 R., Latin alfabesine çevirisi; Seçil Akgün-Murat Uluğtekin. “Misak-ı Maarif”, Atatürk Yolu Dergisi 1.03 (1989), s.291 vd.; Mustafa Şahin (hazırlayan), *Gazi Paşa Hazretlerinin Maarif Umdesi ve Asrî Terbiye ve Maarif*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.

⁸ *Hakimiyeti Millîye*, 3 Mayıs 1923.

⁹ Seçil Akgün -Murat Uluğtekin, Aqm, s.287; Cavit Binbaşoğlu, “Cumhuriyet Dönemi Eğitiminin Düşünsel Temelleri”, *Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil Kültür Eğitimi*, Editör: Nazife Güngör, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara 2007, s.249-269.

eğitim hedeflerini ifade etmektedir. Misak-ı Maarif bu hedefe nasıl ulaşılacağı konusunda belirlenmiş bir yol haritasıdır.

Maarif Vekili İsmail Safa Bey, Heyet-i İlmiye'nin açılışında, dikkatlerin maarif üzerinde toplandığını; milletin hakiki kurtuluşu maariften beklediğini, dolayısıyla bütün maarif meseleleri üzerinde memleketimizin mütehasıslarından, mütefekkirlerinden, terbiyecisi ve içtimaiyatçılarından mürekkep bir heyetin ilmi ve müspet kararlarına ihtiyaç duyulduğunu dile getirmişti.¹⁰ Özellikle bu dönemde Heyet-i İlmiye ve çalışmaları eğitimin planlanmasında ve millileştirilmesinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir.¹¹

Millî kültür ve muasır medeniyetin üzerine çıkma hedefine yönelik eğitim politikasını ifade eden “Misak-ı Maarif” çerçevesinde ortaya konulan hedefler yine bu çerçevede hazırlanan Tarih IV kitabında şu maddelerde ifade edilmiştir:¹²

- “1. Milliyetçi, halkçı, inkılâpçı, laik Cumhuriyet vatandaşları yetiştirmek;
2. İlk tahsili fiilen umumileştirmek... bütün vatandaşlara okuyup yazma öğretmek
3. Yeni nesilleri bütün tahsil derecelerinde umumiyetle amelî ve bilhassa iktisadî hayatta âmil ve muvaffak kılacak bilgilerle teçhiz etmek.
4. Cumhuriyet'in maarif ve terbiyesinin umumi hedefi: Türk Milletini medeniyet safında en ileri, götürmek ve yeni nesilleri Türk olmak haysiyetinin istilzam ettiği bu gayeye en kısa zamanda varmayı mümkün kılacak aşk, irade ve kudretle yetiştirmektir.”

Benzer maddeler başka çalışmalarda da görülmektedir.¹³

¹⁰ *Hâkimiyeti Millîye*, 16 Temmuz 1923,vs.2; Heyet-i İlmiye hakkında bk. Birgül Bozkurt “Cumhuriyet Türkiye’sinin Eğitim Sisteminin İnşası Sürecinde Heyet-i İlmiye Toplantıları”, *Belgi Dergisi* 2, Sayı 19, Ocak 2020, s. 1748-1765; Mehmet Okur, “Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Millî ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2005, s. 199-217.

¹¹ Bu konuda bk. Fahri Kılıç, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Heyet-i İlmiye Kararlarının Eğitimin Millileştirilmesine Yansımaları”, *Cumhuriyet’in İlanının 100. Yıl Dönümü Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2025, s.504-525.

¹² Maarif Vekâleti, *Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s.260.

¹³ Özer Ozankaya, *Cumhuriyet Çınarı*, TTK Basımevi, Ankara, 1995, s.391. Mustafa Ergün, “İsmail Safa Özler”, *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri*, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, Ankara, 1987, s.403.

İlköğretimi Yaygınlaştırmak

Millî Mücadele Dönemi'nde ve sonrasında toplanan Heyet-i İlmiyeler millî ve yenilikçi bir eğitim anlayışı bakımından olduğu kadar ilköğretimin zorunlu tutulması kararları almaları açısından da önemlidir.¹⁴ 3 Mart 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu eğitimin bu millî yaklaşım içinde bir bütün olarak ele alınacağını ortaya koymuştur. Yasa ile eğitim ve öğretimde birlik sağlanırken ilköğretim parasız ve zorunlu hale getirilmiştir. 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu'na göre; hükümetin Nezaret ve murakabesi altında ve kanun dairesinde her türlü tedrisat serbest (Md.80) ve iptidai tahsil bütün Türkler için mecburi, devlet mekteplerinde meccanidir (Md.87).¹⁵ İlköğretim Kanunu teklifi ile ilköğretimin 6 yıl olması¹⁶, İkinci Heyet-i İlmiye Toplantısı'nda zorunlu eğitimin altı yıldan beş yıla indirilmesi¹⁷ kararı alınmıştı. Ne var ki okul yokluğu ve öğretmen yetersizliği bu zorunluluğun hayata geçmesine engel olmuştur. Bizzat Millî Eğitim Bakanı Vasıf Bey'in verdiği bilgiye göre; Türkiye'de bulunan 46.000 köy, kaza ve kasabanın ancak 3.000'inde mektep vardır ve Türkiye'deki tedrisat-ı iptidaiye perişan bir haldedir.¹⁸ 70.000 öğretmene ihtiyaç olmakla birlikte mevcut 18 Öğretmen Okulu ancak 200 kadar mezun vermektedir.¹⁹ Tablo 1'de görüldüğü gibi 1926-27 Eğitim Öğretim yılında bile bazı vilayetlerde ilkokul ve öğrenci sayıları oldukça düşüktür. Dönemin Maarif Vekillerinden Mustafa Necati'nin bir konuşmasında “*Mektep çağındaki tüm çocuklar mecburi eğitim görebiliyorsa o zaman Cumhuriyetin çizdiği bedeflere ulaşılmıştır*”²⁰ sözleri aslında zorunlu eğitimi yaygınlaştırma hedefinin bir ifadesidir (bk. Ekler – Tablo 1).

Halkın çoğunluğunun köylerde yaşaması (bakınız Tablo 2.) yeni devletin rejimini, değerlerinin aktarımı için kitle iletişim araçlarının yokluğu ve halkın

¹⁴ II. Mahmut tarafından 1824 yılında yayınlanan ferman ilköğretimde zorunluluğu getiren ilk belge olarak kabul edilmekle birlikte (bk. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, 1999, s.131) 1869 “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” ile ilköğretim zorunlu hale getirildiği konusunda genel bir mutabakat vardır; bk. Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk ve ortaöğretim (tarihi gelişimi)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1985,s.13.

¹⁵ *Osmanlı'dan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, Editör: Ö. Kesikbaş- A. Kurnaz- Ş. İba, TBMM Basımevi Ankara, 2023, s.121-123.

¹⁶ Abdurrahim Güzel, “İlk Heyet-i İlmiye Çalışmaları, Alınan Kararlar ve Dinî Tedrisât”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, Sayı 4, Ocak 1987, s. 337-356.

¹⁷ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi V*, İstanbul, 1977, s. 2006.

¹⁸ Millî Eğitim Bakanı Vasıf Beyin verdiği beyanat. *TBMM Zabıt Ceridesi*, 1: 92, 2.4.1341, C. 2.

¹⁹ İlhan Başgöz, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’de Eğitimin Genel Görünümü”, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi*, 07-09 Aralık 2005, Ankara 2010, s.8.

²⁰ Hasan Cicioğlu, *age*, s.37.

okuryazarlık düzeyinin düşüklüğü okulların özellikle de ilköğretimin yeni devlet düzeninin aktarılması ve öğretilmesinde önemli işlevler üslenmelerini gerekli kıldı. Cumhuriyet rejiminin ilan edilmesiyle birlikte halk egemenliğine dayalı bir yönetim anlayışının gelişmesi ve bunun kök salması ve halkın desteğinin alınması düşüncesi ilköğretimin zorunlu tutulmasında önemli bir faktör olmuştur (bk. Ekler- Tablo 2).

1927 yılı kurultayı sonrasında yayınlanan Genel Başkanlık Program Beyannamesinde “...terbiyede hedefimiz, millî cemiyetin medeni ve içtimai kıymetini yükseltecek ve iktisadi kudretini artıracak vatandaşlar yetiştirmektir. İlk tahsilin meccani ve mecburi olması esasının en kısa müddet zarfında bilfiil tahakkuk ettirilmesi birinci derecede ehemmiyet ile takip edileceği”²¹ bildirilmektedir. Genel bütçeden Maarif Vekâletine ayrılan para devlet imkanları geliştikçe tedrici olarak artırılmış; 1921 yılında 390.412 lira ile %0,7’ye tekabül ederken bu oran 1923’te 3.033.003 lira ile Vekâletin genel bütçeden aldığı pay %2,9’a çıkarılmıştır.²² Mektep Vergisi Kanunu²³ (1925) ve Maarif Vergisi Hakkında Kanun (1927) ile eğitime yeni kaynak temini yoluna gidilmiştir. 1933 yılında Vekâlete ayrılan para 10.004.433 liraya ulaşarak ilk defa genel bütçenin %5’ine yaklaşmıştır.²⁴

1926 tarihinde ilkokul öğretmenleri yetiştiren okullar “İlk Muallim Mektepleri” ve “Köy Muallim Mektepleri” olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştı. Yeni açılan köy muallim mektepleri üçer yıl eğitim verecekler ve öğrencilerini köylerden alacaklardı. Şehir merkezlerinin dışında geniş araziler üzerine kurulan okullarda öğlene kadar nazari dersler, öğleden sonra ise 30 dönümlük tarla, 5 dönümlük bağ, sebze bahçesi, arılık ve kümeslerin bulunduğu okulda uygulama derslerinin yapılması planlanmıştır.²⁵ Mustafa Necati’nin genç yaşta ölümü ile destekçisini kaybeden, bu iki okul dört yıl sonra kapatılmıştır.²⁶

²¹ Yılmaz Gülcan, *Cumhuriyet Halk Partisi (1923 – 1946)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1999, s. 299-300.

²² Hasan Âli Yücel, *Türkiye’de Ortaöğretim*, T.C. Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Basımevi, Ankara, 1994, s. 255.

²³ 13.4.1925 tarih ve 616 sayılı Kanun için: TBMM Zabıt Ceridesi (Devre II), C:17, İ:100 (12.4.1341), s.264-271; Işıl Çakan, “Cumhuriyet Döneminde İlköğretimin Finansman Sorunu ve Mektep Vergisi Uygulaması”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl:1, Sayı:2 (2002), s.85-127.

²⁴ Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, *Bütçe Kesin Hesap Kanunları*, Cilt I (1924-1941), Ankara 1992, s.240.

²⁵ İhsan Başgöz-Wilson Hovvard, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Eğitim ve Atatürk*, Ajans Türk Matbaacılık Ankara-1968, s. 151.

²⁶ Millî Eğitim Bakanlığı, *Öğretmen Yetiştirmede Koordinasyon*, Ankara 1992, s. 8

1929 tarihli “İlk Mektepler Talimatnamesi”nde ilköğretimin amaçları arasına “genç neslin...millî cemiyete ve Türk Cumhuriyetine ruben ve beden en faydalı bir tarzda intibak etmeğe azami ehliyet kazanması” hedefi eklenerek eğitimde Türklük ve Türk vatani esas teşkil etmesi, millî hislerin beslenmesi ve kuvvetlendirilmesi, bayramlarda inkılâpların nimetlerinin anlatılması gibi ayrıntılı hükümler konulmuştur.²⁷ 1935 yılına gelindiğinde sürdürülen bütün çabalara rağmen ülke nüfusunun yaklaşık %20’sinin yaşadığı şehirlerde 1.192 okulda 6.851 öğretmen ve 254.517 öğrenci bulunuyordu. Buna karşılık nüfusun %80’inin yaşadığı 40.000 civarındaki köyden sadece 4.999’unda çoğu üç sınıflı olmak üzere ilkokul bulunmakta bu okullarda 6.786 öğretmen ve 313.169 öğrenci bulunmakta idi.²⁸ 1935 istatistiklerine göre, nüfusu 400’den az 24.822, 1940 yılında 22.628 ve 1945 yılında da 21.689 köy vardır.²⁹ Cumhuriyetin ilk on yılında nüfusu 400’den fazla olan köylerde ancak 5.401 köy okulu yapılabilmiş, geriye kalan 20 binden fazla küçük köyde okul yapılamamıştır.³⁰

Öğretmen okullarının yetersizliği³¹ ve köy öğretmeni açığı gibi nedenlerle nüfusu öğretmen gönderilmesi için yeterli görülmeyen ilkokullara öğretmen yetiştirmek amacıyla 1935-1936 öğretim yılında Köy Öğretmenliği Kursları düzenlenmiş, bu kurslara askerliğini erbaş olarak yapan ve okuma yazma bilen köy gençler alınarak³² öğretmen açığı kapatılmaya çalışılmıştır. Bu konuda asıl köklü çözüm 1936 yılında Köy Eğitimci Projesinin hayata geçirilmesiyle sağlanmış, 11 Haziran 1937 tarihinde Köy Eğitimci Kanunu³³ çıkarılarak ve Çifteler, Kızılçullu ve Karaağaç’ta üç eğitimci kursu açılmıştır. Bu okullar mezun verdikçe eğitimci okul sayısı 1936-37 eğitim öğretim yılında 79 iken bu sayı sırasıyla önce 539, sonra 1.869 ve 1939-40 eğitim öğretim yılında da 3.596’ya

²⁷ Maarif Vekâleti, İlk Mektepler Talimatnamesi, s.3,10-16.

²⁸ İsmail Hakkı Tonguç, *İlköğretim Kavramı*, Remzi Yayınevi, İstanbul 1948, s.267-268.

²⁹ T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Nüfus Grupları İtibarıyla Şehirler ve Köyler* 1955, Ankara 1959, s.5.

³⁰ 1939-40 Eğitim öğretim yılı gibi oldukça geç bir tarihte bile Türkiye genelindeki 34.233 köyden 26.199’unda okul bulunmamaktadır ve okul çağındaki çocukların %78’i eğitimden mahrumdur. Bk. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Maarif İstatistiği, İlk Tahsil Çağındaki Çocuklar İstatistiği* 1940, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1942, s.XXXI-213.

³¹ 1925-1926 Salnamesine göre Türkiye’de 15 Erkek ve 9 Kız Muallim Mektebi ve bu okullarda okuyan 2374 Erkek ve 1228 Kız öğrenci bulunmaktadır. Bk.1925-1926 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi*, Editör: Ahmet Tetik, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 2024, s.143.

³² İbrahim Arslanoğlu, *Türk Eğitim Sistemi*, Ankara 1997, s. 176

³³ *Resmî Gazete*, Tarih:24.06.1937, Sayı: 3639.

ulaşarak toplam ilkokul sayısının üçte birini aşmıştır.³⁴ Alınan tedbirlerin neticesidir ki, 1923 yılında ilkokullarda eğitim gören 341.941 olan öğrenci sayısı 1933 yılında 567.361'e ulaşarak %52,3 oranında, 1937-38 öğretim yılında da 748.464'e yükselerek %218,88 oranında bir artış yaşanmıştır (bk. Ekler – *Tablo 3*).

1922-1931 yılları arasında genel bütçeden eğitime ayrılan payın büyük bir bölümünün ilköğretime harcadığı görülmektedir. Bu dönemde ilköğretimin eğitim harcamaları içindeki payı %49,3 ile %98,6 arasında değişmektedir.³⁵ Anlaşılan odur ki okuryazar oranının düşük olması sebebiyle öncelik ilköğretime verilmiş, ilköğretim meselesi millî eğitim politikasının temelini teşkil etmiş ve orta ve yükseköğretim 1930'ların sonuna kadar ikinci planda kalmıştır (bk. Ekler – *Tablo 4*).

Herkese Okuma Yazma Öğretmek

Mustafa Kemal'in ortaya koyduğu³⁶ cehaletin ortadan kaldırılması hedefi Parti programlarına da yansımıştır.³⁷ Modern ve millî bir toplum olmanın hem teknik açıdan hem de bilinç bakımından millî eğitimden geçtiğini kavrayan kurucu kadro "Misak-ı Maarif" hedefleri çerçevesinde okullaşmayı ve okuryazarlığı olabildiğince artırmak istemiştir.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde okuma-yazma oranlarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. 1927 yılında kadınlarda %4, erkeklerde %13 ve genel nüfusa göre %4,16 olan bu oranın %5-6'sı eski yazıyı bilen Türklerden, geri kalanı da gayrimüslimlerden ve öteki dilleri konuşanlarda oluşmuştur. Şehirlerde %30 olan okur-yazarlık oranı, köylerde %6 civarındadır.³⁸ 1935 tarihli nüfus sayımına göre nüfusu 10.000'den fazla olan yerleşim yerlerinde okuryazar oranı %39,5 (Erkeklerde 49.8 kadınlarda 28.7) iken nüfusu 10.000'in altında olan yerlerde 10.4'tür (Erkeklerde 17.1 kadınlarda 4.1).³⁹

³⁴ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif İstatistiği. İlk Tahsil Çağındaki Çocuklar İstatistiği, s. X.

³⁵ Kasım Karakütük, "Cumhuriyetin Kuruluşundan Plânlı Döneme Kadar Eğitimin Finansmanı: 1923-1960", *Millî Eğitim Dergisi*, Sayı 149, Ocak, Şubat, Mart 2001, s.324-336, Çizelge 7.

³⁶ TBMM Zabut Ceridesi, Devre:1, İçtima senesi:3, Cilt:18, Birinci İçtima, Tarih:01.03.1338, s.8; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt II (1922-1924), Editör: Yüksel Özgen, Atatürk Araştırma Merkezi ve Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Ankara 2024, s.101.

³⁷ *CHF Nişanamesi ve Programı*, TBMM Matbaası Ankara 1931, s.35.

³⁸ İlhan Başgöz- W. Hovvard, *age.* s.117-145; Neriman Tongul, "Harf İnkılabı", *Atatürk Yolu Dergisi* 9, S. 33 (Mart 2004), Ankara, s.126.

³⁹ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *Genel Nüfus Sayımı. 20 İlkteşrin 1935, Türkiye Nüfusu Kati Tasnif Neticeleri*, Mehmet İhsan Basımevi, Ankara 1937, s.201.

Dershanesinde 64.302 kişi eğitim almıştı.⁴⁴ Halk Dershanelerinde eğitim ikiye ayrılarak yapılmış; bir akşam okuma bilenlere ve bir akşam da bilmeyenlere ders verilmiştir.⁴⁵ Gösterilen bütün çabaya rağmen okuryazar sayısı beklentilerin altında kalmış, bu nedenle yeni Türk Alfabesinin kabulü sonrasında başlatılan okuma yazma seferberliğinin öncüsü *Millet Mektepleri* olmuştur.⁴⁶ Millet Mekteplerinde başlatılan okuma yazma seferberliği ile okul çağı dışında kalan 2,5 milyon vatandaş okuryazar olmuş⁴⁷ ve okuma-yazma oranı %15,6'ya çıkmıştır.⁴⁸ Millet Mekteplerini başarı ile tamamlayanlara Atatürk imzalı Teşkilatı Esasiye Kanunu hediye edilerek⁴⁹ vatandaşların bilinçlendirilmesine çalışılmıştır.⁵⁰ Bu uygulamanın ve Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren eğitim alanında gösterilen gayretler neticesidir ki, 1927 Nüfus sayımına göre %8,61

⁴⁴ Ayşe Erkmen, “Atatürk Döneminde Türkiye’de Halk Eğitimi Faaliyetleri”, *Electronic Turkish Studies*, Cilt 8, Sayı 15, 2020, s. 3530.

⁴⁵ Örneğin İstanbul’da 14. Mektepte öğretmen olan Cemal Bey, görevli olduğu “hanımlara mahsus dershane” ilk hafta 112 olan mevcudun ikinci haftada 140’a çıktığını belirterek kursiyerlerin 3 aya kadar yeni harflerle okuyup yazabileceklerini öngörmektedir. Bk. BCA, Fon Kodu: 180-9-0-0/Genel, Yer No: 2-11-7, Tarih: 18.10.1928.

⁴⁶ Örneğin Cumhuriyetin merkezi Ankara’da muhtelif semtlerde açılan 42’si A ve 19’u B olmak üzere 2.297 (1.427 kadın ve 870 erkek), vilayet mülhakatında açılan 130 dershane kadın ve erkek 4.149 kişi katılmıştır. BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 142-16-15, Tarih: 03.12.1929; 2 Ocak 1929 tarihli *Hâkimiyeti Millîye*’nin haberine göre Ankara’da açılan Millet Mekteplerinin sayısı 140 olup bunlar ihtiyacı karşılamaya kâfi gelmemektedir. Açılan mektepler arasında Ulucanlar Mahallesinde Cumhuriyet Mektebi, Hamamönü Mahallesinde İnönü Mektebi ve Yenişehir’de Mimar Kemalettin Mektebi de bulunmaktadır. Bk. *Hâkimiyeti Millîye*, 2 Kânunusani 1929, s. 2. Bu süreç, henüz harf inkılabı yasal bir çerçeveye oturtulmadan bir maarif seferberliği olarak değerlendirilmiştir; bk. *Hayat*, 4.Cilt, sayı: 90, Ankara 16 Ağustos 1928.

⁴⁷ 1928-1929 ders yılından 1936-1937 ders yılına kadar Millet mekteplerine devam eden 2.520.779’dur. *On Beşinci Yıl Kitabı*, s. 174. Ancak İstatistik Umum Müdürlüğünce yayımlanan Millet Mektepleri Faaliyet İstatistiğinde 1928-1935 tüm Türkiye’de bu okullara devam eden öğrenci sayısı bu rakama yaklaşmaktadır. Bk. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Maarif (1928-1935 Millet Mektepleri Faaliyeti) İstatistiği*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1935, s. 70-71. Muhtemeldir ki ilk kaynaktan verilen rakamlar halk dershanelerini ve okuma odalarını da kapsamaktadır.

⁴⁸ Uygulamanın taşraya bir yansıması olarak İstatistik Umum Müdürlüğünce Başbakanlığa iletilen bir belge önemli bilgiler içermektedir. Bu belgeye göre Ünye, Pertek ve Ahlat gibi nispeten ücra bölgelerde okuryazar oranı bu uygulama neticesinde kısa süre içerisinde yaklaşık %2 civarında bir artış göstermiştir. Bk. BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0/Muamelat Genel Md., Yer No: 24-136-15, Tarih: 25.10.1934.

⁴⁹ *On Beşinci Yıl Kitabı*, s. 174.

⁵⁰ Bk. Fahri Kılıç, “Yeni Türk Alfabesinin Yaygın Eğitim Yoluyla Öğretilmesi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 16, Sayı 61 (Eylül 2017), s. 207-248.

olan okuryazar oranı 1935’de %20,4’e, 1940’da %30,2’ye çıkarılabilmektedir.⁵¹ 1950 sayımında göre 20 ve daha yukarı yaş grubunda bulunan 10.551.011 kişinin 7.377.074’ü okuma yazma bilmemektedir (%70,16).⁵²

Okuryazarlık sorunu devrimin propagandasında öncelikli olarak sözlü ve görsel terbiye yöntemlerinin kullanılmasını zorunlu kılmıştı. Bu nedenle CHP 1931 Kurultayı’nın ardından *Halk Hatipleri Teşkilatı* kurularak⁵³ 1300 hatip yetiştirilmişti.

Müfredat Programları ve Ders Kitapları

Kurulan her yeni devlet veya her yeni rejim; varlığını devam ettirme noktasında kendisine bağlı nesillere, o rejimle özdeşleşmiş ve o rejim içerisinde sorumluluk almış öncü kadrolara ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeptendir ki Cumhuriyet yönetimi, eğitim programlarını düzenlerken toplumun ve devletin geleceğine ilişkin eğitim muhtevasını yeniden oluşturmuştur. Her kademe ve sınıf içerisinde uygulanacak eğitim öğretim faaliyetlerinin ana çerçevesini oluşturan müfredat programları dersler ve derslerde işlenecek konuların nasıl öğretileceğine yönelik yol haritalardır. Resmî ideolojinin yaygınlaştırılması ve meşrulaşmasında bu programlar oldukça önemlidir. Cumhuriyetin ilanı sonrasında eğitim ve öğretim programları konusunda ilk kapsamlı düzenleme 1924 yılında ve İkinci Heyet-i İlmiye’nin⁵⁴ görüş ve önerileri dikkate alınarak yapılmıştır.

Ders kitaplarının özellikle “Cumhuriyetçi kuşaklar” yetiştirilmesine hizmet etmesi en başta beklenen bir katkıydı. Eğitimi millî kimlik anlayışına uygun yeni nesiller yetiştirmek için araç olarak gören yeni rejim bunun için eğitim programlarında köklü değişiklik yapmıştır. Bu çerçevede imparatorluk Türkiye’sinin öğretim programlarındaki izleri ders kitaplarından çıkarılmış ve Tarih ders kitaplarına Türklerin Orta Asya köklerine daha çok vurgu yapılmış, İstiklal Savaşı, Lozan Antlaşması, Cumhuriyetin İlanı ve Halifeliğin kaldırılması gibi konular eklenerek yeni rejim ve sembolleri eğitim yoluyla genç kuşaklara aktarılmasına yönelik ilk uygulamalar başlatılmıştır.

⁵¹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu, Cilt No: 65, Ankara 1950, s.177.

⁵² T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı. Türkiye Nüfusu, İstanbul 1961, s. 216.

⁵³ Bk. Işıl Çakan, *Konuşunuz, Konuşturunuz- Tek Parti Döneminde Propagandanın Etkin Silahı: Söz, Otopsi Yayınları*, İstanbul 2004; Hakan Uzun, “Bir Propaganda Aracı Olarak Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilâtı”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 6, Sayı 11, Bahar 2010, s. 85-112.

⁵⁴ bk. *Hâkimiyeti Millîye*, 17 Nisan 1924; Hasan Âli Yücel, *Türkiye’de Orta Öğretim*, T.C. Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Basımevi, Ankara, 1994, s. 25.

Şeyh Said Ayaklanması gibi 1925 yılında yaşanan olaylar ve gelişmeler okulun ve eğitimin önemini bir kez daha ortaya koymuş, “*Cumhuriyet esaslarına bağlı okullarda çocukların kalplerine ve dimağlarına Cumhuriyet için özveri ülkesinin yerleştirilmesi*” ilkesinden çokça söz edilir olmuştur.⁵⁵ Böyle bir ortamda göreve gelen Mustafa Necati; yeni nesli beden ve fıkren olduğu kadar seciye ve millî heyecan itibarıyla da “*yeni hayatın ve demokrasinin*” gereklerine göre hazırlayarak bu suretle Türklüğe, dâhil bulunduğu medeniyet zümresi içinde yüksek bir mevki teminine çalışmak lâzım geldiğini, bu gayeye doğru tam bir intizamla yürüyebilmek mekteplerde kutlu ve şuurlu düzenin ve “*feyizli bir bevâ-yı manevîyenin*” hâkim olmasına bağlı bulunduğunu⁵⁶ belirtmektedir. Mustafa Necati’nin bakanlığı döneminde toplanan Üçüncü Heyet-i İlmiye’den hemen sonra 22 Mart 1926’da *Maarif Teşkilâtı Kanunu* kabul edilerek öğretim ve eğitim işleriyle uğraşacak bir “*Talim ve Terbiye Dairesi*” oluşturuldu.⁵⁷

Halk Fırkası 1927 programında benimsenen⁵⁸ politikanın eğitime uyarlanmasıyla, 1927-1928 öğretim yıllarında, yaşlı ve yeniliklere ayak uyduramayan öğretmenlerin emekliye sevk, karma eğitimin yaygınlaştırılması,⁵⁹ din derslerinin ilk ve ortaokullarda asgari düzeye indirilmesi, liselerde kaldırılması gibi eğitimin olabildiğince dünyevî görünüm ve içerik kazanmasına yönelik adımlar atıldı. Bununla birlikte bütün okulların programlarının yeniden düzenlenmesi, okul kitaplarının ıslahı gibi rejimin tatbiki ve geleceği açısından önemli olan birçok düzenleme hayata geçirildi. Özellikle bu süreçte okullar, Cumhuriyet ideolojilerin en etkili biçimde aktarılma ve benimsetme işlevini yerine getirmesi bakımından önemli bir görev üstlenmişlerdir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitimin en önemli basamağını oluşturan ilkökul programlarında ilk düzenleme 1926 yılında gerçekleştirilmiştir. Yapılan düzenlemede amaçlar ayrıntılı ve sistemli olarak gösterilerek “*genç nesli muhitine*

⁵⁵ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ocak Yayınları, Ankara 1997, s.31.

⁵⁶ *Hâkimiyet-i Millîye*, 25 Kânunuevvel 1925; *Cumhuriyet*, 26 Kânunuevvel 1925.

⁵⁷ Geniş bilgi için bakınız. Güray Kırpık M. Ahmet Tokdemir, *Talim ve Terbiye Kurulu Kararları (1925-1928)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2020.

⁵⁸ 1927 programında “*Türk milletini mevkîi itibar ve refaha mütemadiyen yükseltmekte olan ve her türlü istibdat ve tegallüp idaresi imkânını kapayan yegâne şekli idare-i devletin, hâkimiyet-i millîye’nin aksayı tekâmülü olan Cumhuriyet olduğunu ve Cumhuriyetin hâlen ve atıyen her türlü tehlike ve taarruzlardan masun bulundurulmasının en âli bir vazife-i millîye ve vatanîye bulunduğunu kabul ve ilân*”⁵⁸ edilmişti. *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*. 15 Teşrinievvel 1927’de İnikat Eden Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresinin 22 Teşrinievvel 1927 Tarihli İçtimanda Müzakere ve Kabul Edilmiştir. (Ankara) 1927, s. 3-4.

⁵⁹ Kız ve erkek öğrencilerin aynı eğitime dahil edilerek aynı sınıfta okumalarına yönelik ilk talepler daha 1924 yılında TBMM’de konuşulmaya başlanmıştı. Bk. *TBMM Zabıt Ceridesi*, C: 8, Devre: 2, İçtima: 2, Ankara 1975, TBMM Matbaası, s. 826.

faal bir halde intibak ettirmek suretiyle iyi vatandaşlar yetiştirmek”⁶⁰ hedefi esas alınmıştır. 1929 yılında yeni bir “*İlk Mektepler Talimnamesi*” hazırlanarak hedefler daha ayrıntılı bir şekilde yeniden belirlenerek “*ilk tahsil yaşındaki çocukların millî cemiyete ve Türkiye Cumhuriyeti’ne ruhen ve bedenen faydalı olarak intibak etmelerinin sağlanması*” hedeflenmiştir.⁶¹ Aynı yıl bütün ilköğretim okullarında Reşit Galip tarafından kaleme alınan “*Andımız*” okunmaya başlanmış ve bu antla bilhassa ilköğretimle hedeflenen yeni neslin özelliklerine vurguda bulunulmuş⁶² ve Misak-ı Maarif hedeflerinin geçekleşmesi arzulanmıştır.

Cumhuriyet döneminde öğretim programında yapılan ilk düzenlemeler hem pedagojik ve hem de ideolojik yönde gerçeklemiştir. Her kademedeki eğitim programlarından imparatorluk ideolojisine bağlı görüşler ayıklanmış, Cumhuriyet ideolojisine uygun yeni politikalar ve tutumlar eklenmiştir. Bir taraftan öğrencilerin seviyelerine göre ders programları hazırlanırken diğer taraftan da “Cumhuriyetçi vatandaş” yetiştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Eğitim yoluyla çocuk ve gençlerin “*Vatan meselelerinde, vatani korumak, ilerletmek hususunda yalnız bir fikri vardır. Bu işte ayrı ayrı düşünen yoktur. Türk milleti, sanki bir fert, bir tek insan, bir baş imiş gibi kendi işine bakar*” ilkesini benimsemeleri ve içselleştirmeleri hedeflenmektedir. Eğitim sürecinde, ideolojinin yeniden üretim mekanizmasının aranacağı noktalardan birisi de burasıdır.⁶³

Eğitim sisteminin yeni rejime entegre hale gelmesi 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabulü ile olmuş, 1924 senesi ve 1926 senesinde ilkökul müfredat programı değiştirilmiş, yine bu tarihlerde Mehmet Fuat Köprülü⁶⁴, İhsan Şerif Saru⁶⁵ ve diğer bazı müelliflerce ilkökul tarih kitapları yazılmış,⁶⁶ aynı tarihlerde ortaokul ve lise ders programlarında değişikliğe gidilmiştir. 1924 ortaöğretim müfredatında ortaokul ve lise olmak üzere, üçer yıllık iki kısım olan tarih müfredatları yeniden düzenlenmiştir. Cumhuriyetin maarif konusunda ilk ciddi girişimi olan bu yapılanmada en önemli yenilik

⁶⁰ *İlk Mektepler Programı*, Maarif Vekâleti Yayınları, Ankara 1926, s. 71.

⁶¹ *İlk Mektepler Talimatnamesi*, İstanbul 1929, Devlet Matbaası, s. 1.

⁶² Sadık Kartal, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Eğitim İdeolojisi ve “Andımız” Metni”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, Yıl 2019, Cilt: 6 Sayı: 12, ss. 25 – 31.

⁶³ İsmet Parlak, *Türkiye’de İdeoloji-Eğitim İlişkisi: Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*, Doktora tezi, Ankara; Hacettepe Üniversitesi, 2005, s. 155.

⁶⁴ Köprülüzaade Mehmed Fuad, *Millî Tarih*, Yeni tab’, Amedi Matbaası, İstanbul 1928.

⁶⁵ İhsan Şerif, *Cumhuriyet Çocuklarına Tarih Dersleri*. İkdam Matbaası, İstanbul 1926.

⁶⁶ Bu konuda bk. Mesut Çapa, Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Tarih Öğretimi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Mayıs-Kasım 2002, s. 39-55

Malumatı Vataniye dersiyle⁶⁷ birlikte tarih eğitiminde İstiklal Savaşı, Türkiye devletinin kuruluşu, Sevr ve Lozan muahedeleri, Cumhuriyetin ilanı, hilafetin ilgası gibi konuların⁶⁸ müfredata girmesidir. Özellikle Millî Mücadele ders kitaplarında ele alınan konulardan biri olmuş ve yeni rejime kavuşmanın, refaha ermenin, toplumsal huzurun, bağımsızlığın, yeniden doğuşun, hür ve müstakil Cumhuriyetin en önemli aşaması olarak değerlendirilmiştir.⁶⁹ 1926 senesinden başlayarak ders kitaplarının basılması ve bu kitapların hazırlanması *Millî Talim ve Terbiye Dairesi* yetkisine bırakılırken⁷⁰ birinci cildi Afet (İnan) ve ikinci cildi Recep Peker tarafından hazırlanan “Yurt Bilgisi” kitaplarına göre ders programı yeniden düzenlendi.⁷¹

Devrim ilkelerine bağlı gençler yetiştirmeye ve devrimin ortaya koyduğu düşünce sistemini geniş kitlelere aktarmaya özel bir önem veren Cumhuriyetin kurucuları, “*Tanzimat Devrinin beceremediği, Meşrutîyet devrinin başaramadığı*” bir hukuk inkılabı yürütecek elemanları yetiştirmek amacıyla 1925’de Ankara Adliye Hukuk Mektebi açıldı ve ilk defa burada Türk İhtilalinin felsefesi “*İhtilaller Tarihi*” adıyla okutulmaya başlandı. Okulun öğretim üyeleri her ay halka açık ve tartışmalı konferanslar vererek “*yapılanları söz ve yazı ile takviye ve teyit edilmeye*” çalıştılar.

13 Ocak 1926 tarihinde alınan bir kararla Darülfünun yönetmeliğinde değişiklik yapılarak “*Edebiyat Fakültesi dersleri arasına Türkiye İnkılâbı Tarihi dersinin konulması*” kararlaştırıldı.⁷² Böylece bir taraftan inkılâp fikri, henüz inkılaba herhangi bir katkısı bulunmayan Darülfünuna aktarılmış diğer taraftan da yükseköğretim kurumlarında cumhuriyetin felsefesini ve heyecanını benimseyen Milliyetçi, akılcı, kabullenen değil sorgulayan gençlerin yetiştirilmesi hedefine doğru bir adım atıldı. 1934 yılında Ankara’da Maarif Vekâletine bağlı Gazi Terbiye Enstitüsü, Adliye Vekâletine bağlı Hukuk Fakültesi ve Ziraat Vekâletine bağlı Ziraat Enstitüsü son sınıf öğrencilerine ve devam mecburiyeti ile liselerin

⁶⁷ Seval Yınılmez Akagündüz, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Yurttaşlık Eğitimi: Cumhuriyet Çocuklarına Malûmât-ı Vataniye Ders Kitabı Örneği”, *TUHED Turkish History Education Journal*, Cilt 9, Sayı 1, Bahar 2020, s. 109-131

⁶⁸ Hasan Ali Yücel, *Türkiye’de Orta Öğretim*, s. 184

⁶⁹ Mehmet Gündüz, *Türkiye’de Ders Kitapları Tarihi*, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Yayını, Ankara 2023, s. 196.

⁷⁰ *Resmî Ceride*, Tarih: 03.05.1926, Sayı:362; “Mektep Kitaplarının Maarif Vekâletince Tab’ı Hakkındaki Kanun”, *Maarif Vekâleti Mecmuası*, Sayı: 7, Mayıs 1926. s. 41-46.

⁷¹ *Cumhuriyet Halk Partisi On Beşinci Yıl Kitabı*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1938, s. 176.

⁷² BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 17.83.9, Tarih: 13.01.1926; BCA, Fon Kodu: 180.9.0.0, Yer No: 82.402.17, Tarih: 31.01.1926.

son sınıf öğrencilerine bu derslerin 17.30'dan sonra ve Halkevlerinde verilmesi kararı alındı.⁷³

Devrime bağlı kuşaklar yetiştirme düşüncesi ile 1931-1932 öğretim yılında lise ve öğretmen okullarının son sınıflarına “Türk İnkılâbı ve Cumhuriyet Tarihi” dersi konuldu. Bir yıl sonra bu dersin lise ve öğretmen okullarının her üç sınıfında da okutulması kararı alındı.⁷⁴ Hazırlanan dört ciltlik Tarih kitabının 4. Cildi Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Dönemi'ne ayrıldı ve bu kitap eklemelerle 1944 yılına kadar ders kitabı olarak okutuldu.

1929'da ortaya çıkan ekonomik kriz, SCF tecrübesi ve Menemen olayının inkılâp zihninde meydana getirdiği travmatik etki gibi iç ve dış sosyo-ekonomik gelişmeler ve çalkantılar devrimin halka ve gençliğe aktarımı ihtiyacını hızlandırdı. Bu konuda *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler* kitabı öncü oldu.⁷⁵ Kitapta, vatandaşlık kavramına dayanan dengeli bir Milliyetçilik; “millî hâkimiyet” ve onun devlet ve rejim şekli olan cumhuriyet; vatandaş olma bilinci, Cumhuriyete zarar vermemekle sınırlandırılan hürriyet düşüncesi devleti ve rejimi güçlendirecek biçimde ele alınmıştır. Bu gelişmelerin 1930'lu yıllarda gerçekleşmesi şüphesiz rastlantı sonucu değildir. Bu sıralarda Avrupa devletleri arasında ideolojik farklılaşmaların olduğu dikkate alınırsa bu kritik dönemde Türkiye'nin ulusal egemenliğe, Cumhuriyete ve demokrasiye bağlı gençler yetiştirme ve Cumhuriyet değerlerinin daha geniş kitlelere ulaştırılmasının gaye edinildiği söylenebilir.

1931 Parti Programında, devletin kuruluş felsefesine uygun vatandaşlar yetiştirmenin gerekliliği vurgulanmış, vatandaşların eğitimin her kademesinde, Cumhuriyetin ilkelerine ve devletine bağlı, millî değerleri ve tarihini bilen, kendine güvenen bireyler olarak yetiştirilmesinin önemi üzerinde durulmuştur.⁷⁶ 1935 Parti programı⁷⁷ çerçevesinde, bilimsizliği giderecek ve her gün daha çok çocuk ve yurttaş okutup yetiştirecek bir program güdülmesi ve “kuvvetli

⁷³ BCA,30-18-1-2/Kararlar Daire Başkanlığı, Yer No: 45-34-2, Tarih: 20.05.1934.

⁷⁴ *Hâkimiyeti Millîye*,4 Birincikanun 1933. Daha sonraki dönemde devrim ve Cumhuriyet düşüncesinin oluşturulacak bir Enstitüsü ile verilmesinin daha uygun olacağına inanan Maarif Vekili Reşit Galip'in gayretleri ile “gençliği Cumhuriyet ideallerine bağlamak, devrim anlayış ve felsefesini onlara benimsetmek” amacıyla DTCF Tarih bölümüne bağlı bir *İnkılâp Enstitüsü* kurulma yoluna gidildi; bk. Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesine bağlı bir Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü kurulması hakkında kanun layihası. BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 97-102-17, Tarih: 27.12.1941.

⁷⁵ Fatma Gürses,” Kemalizm'in Model Ders Kitabı: Vatandaş İçin Medeni Bilgiler”, *Gazî Akademik Bakış*, Cilt 4, Sayı 7, Kış 2010, s.233-249.

⁷⁶ CHF *Nizamnamesi ve Programı*, 1931, Ankara, TBMM Matbaası, s. 35.

⁷⁷ *CHP 1935 Parti Programı*, Ankara, Ulus Basımevi, s. 32-33.

cumhuriyetçi, Milliyetçi, devletçi, laik, inkılâpçı yurttaşlar olarak yetiştirmek” esas kabul edilmisti. 1936 tarihli İlkokul Programı bunu iyi bir şekilde yansıtır. Program Parti Programı ile uyumlu olacak şekilde;⁷⁸

“... kuvvetli cumhuriyetçi, Milliyetçi, devletçi, laik, inkılâpçı yurttaşlar olarak yetiştirmekle görevlendirilen İlkokul, çocuklara millî kültürü aşlamak mecburiyetinde olup içinde yetişen bütün vatandaşları aynı millî ülküleri, aynı millî gayelere bağlamak için lazım gelen bütün bilgiler, itiyatları, alâkaları, ülküleri, hizmet arzusunu en verimli şekilde kendilerine vermesi ve telkin etmesi gereken kurum”

olarak görülmüştür.⁷⁹

Cumhuriyet Rejimi İnşasında Bir Propaganda Aracı Olarak Sahne Sanatları, Sinema Ve Halk Kitapları

Erken Cumhuriyet dönemi eğitim hedeflerinden ve beklentilerinden biri de milliyetçi, halkçı ve cumhuriyetçi vatandaşları yetiştirmektir. Diğer hedeflerle kıyaslandığında asıl zorluk burada görülmektedir. Zira bu değerlerin içselleştirilmesi zaman aldığı gibi birtakım dirençlerle karşılaşabilmektedir. Okul ve öğretmenlerin sihirli gücünden faydalanılarak okul çağındaki çocuklara bu davranışlar aktarılabilir. Fakat asıl sorun, okul çağı dışında kalan ve okuma yazma bilmeyen ve bu nedenle kendi iradesi ve tasarrufu ile hareket etmeyen yetişkinlerin bu kavramları benimseme ve içselleştirme meselesidir.

1932’de bu çerçevede Halkevleri ve “Okuma Odaları” kurulmuş,⁸⁰ halkın düzeyine inen kitaplar siyasal iktidar tarafından yayımlanarak geniş halk kesimlerine ücretsiz dağıtılmış ve köy öğretmenleri tarafından halka yüksek sesle okunmuştur. Bu kitaplar arasında sağlık, ziraat, teknik ve eğitim konulu olanlar olduğu gibi halkın Cumhuriyet devrimlerini öğrenme ve içselleştirmesi amacıyla yazılmış olanlar da vardır.⁸¹ Halkevlerinde “*İnkılâp*” ve “*İstiklal*” konulu konferanslar verilmesi konusunun Parti Genel Sekreterliğince sıkı takibe alındığı

⁷⁸ CHF Nizamnamesi ve Programı, 1931, s. 30-31.

⁷⁹ Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, 1936 İlkokul Programı, İstanbul, Devlet Basımevi, 1936, s. 2-34.

⁸⁰ 1943-44 verilerine göre Halkevleri bünyesinde 392 kitaplık, 626.082 kitap bulunmakta ve buralardan 1.339.540 okuyucu faydalanmıştır; bk. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Millî Eğitim İstatistikleri, Genel Kitaplıklar ve Müzeler ile Halkevleri, Odaları ve Okuma Odaları Kitaplıkları, Ankara, 1946, s. 11.

⁸¹ İhsan Başgöz-H. Wilson, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Millî Eğitim ve Atatürk*, s. 159.

görülmektedir.⁸² Halkevlerinde özellikle 1939, 1940 ve 1941 yıllarında 5000'ye yakın konferans verilmiştir.⁸³

Merkezden gönderilen yeni piyesler ve senaryolarla beslenen Halkevleri temsil şubeleri, “temsil işini telkin ve irşadın en güzel ve rağbetli unsuru olarak tatbik etmekte birbirleriyle yarışır hale” geldiler.⁸⁴ Halkevlerine ancak merkezce tespit edilen piyesleri sahneleme imkânı verilmişti. Bu nedenle sahnelenmek üzere piyes yarışmaları yapılmış ve eserler “Piyas Tetkik Heyeti” tarafından değerlendirilmiştir.⁸⁵ Halkevleri ve Halk Partisi Merkez Teşkilatı arasında yapılan yazışmalara bakılırsa; Aka Gündüz'ün *Beyaz Kabraman*, *İkişler*, *Köy Muallimi*, *Mavi Yıldırım*, Reşat Nuri'nin “*Hülleci*”, Faruk Nafiz'in *Öz Yurt*, *Akım*, Vedat Tör'ün *Kör*, Ziya Çalık'ın *Takma Ayak Hasan Çavuş*, Servet Şefik'in *Düşünüş Ayrılığı*, Münir Hayri'den *Bayönder*, *Taş Bebek* ve *Bir Ülkü Yolu*, Behçet Kemal'den *Attila* ve *Çoban* gibi piyesler sahnelenmelerine izin verilen⁸⁶ oyunlar arasında yer almaktadır. Halkevlerinde verilen temsiller 1939 yılında zirve yaparak 3000'i geçtiği⁸⁷ görülmektedir.

Millet Mektepleri ve Halkevleri Kurslar Şubelerinin yoğun faaliyetleri ile okuryazarlıkta sağlanan kısmi başarı, sözlü terbiye yöntemlerinin yanında yazının da bir propaganda aracı olarak kullanılmasını sağladı. Maarif Vekâleti Cumhuriyetin 10. yılı münasebetiyle, Türk inkılâbının manasını, gayesini, genişliğini ve güzelliğini halka anlatmak için fikir ve kalem adamlarına, mütefekkir, edip, şair ve muharrirlere Türk inkılâbının herhangi bir cephesi hakkında yazılar yazmaya, şiir, hitabe, manzum, mansur, piyes, roman, küçük hikâye, monolog ve etüt gibi yazılar yazmaya, sanatkârları resim, heykel gibi sanat eserleri yaratmaya davet etmiştir.⁸⁸

Özellikle de 1934 yılında *Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun* ile matbuatın inkılâp prensiplerine, devlet siyasetine ve millet

⁸² BCA, Fon Kodu: 490-1-0-0, Yer No: 3-11-17, Tarih: 24.12.1935. Bu sırada Parti Genel Sekreteri Recep Peker'dir. Adı geçen belgede verilecek konferanslarda Peker'in kitabı örnek model olarak önerilmektedir. Peker kitabında “istiklal” ile “inkılâp” arasında doğrudan bir ilişki kurup biri olmasa diğerrinin gerçekleşmeyeceği kanaatindedir; bk. *İnkılâp Dersleri*, Ankara, 1936, s. 275

⁸³ CHP, Halkevleri Halkodaları 1932-1942, s. 34.

⁸⁴ *age.* s. 5-6.

⁸⁵ Halkevi talimatnamesinin 38. Maddesi gereği temsil edilecek piyeslerin merkezce görülüp tensip edilmiş olması lazımdır; bk. *Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Talimatnamesi*, s. 11.

⁸⁶ BCA, Fon Kodu: 490-1-0-0, Yer No: 849-359-1, Tarih: 20.02.1936.

⁸⁷ Cumhuriyet Halk Partisi, *Halkevleri ve Halkodaları* 1932-1942, s. 35.

⁸⁸ BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 198-352-10, Tarih: 13.07.1933.

ihtiyaçlarına uygun olmasını temin eylemek, milliyet ve demokrasi esaslarına mugayir fikir cereyanlarının yapılmasına mâni olmak için tedbirler almak, matbuatın en mühim bir telkin ve terbiye vasıtası olmak vasfını tahakkuk ettirmek ile görevlendirilmiş,⁸⁹ radyo, sinema, tiyatro gibi görsel ve sözlü iletişim araçlarını denetlemekle yetkili kılınmıştı.⁹⁰

Dâhiliye Vekâleti yayımladığı tamimle, devrimin propagandasının yapılması için biri görsel, diğeri ise yazın alanında iki yönlü düzenleme öngörmüştür. Halkın sürekli olarak bulunduğu kahve, dükkân, bakkal vb. yerlerde asılı olan ve gerek yapıları gerekse de zihniyetleri açısından “*primitif*” olarak tanımlanan resimlerin kaldırılarak bunların yerine Cumhuriyet terbiyesi aşılayacak resimlerin yapılmasını içeren yarışmalar düzenlenmiştir. Matbuat Umum Müdürlüğü bu girişim için edebiyatçılara ve ressamalara çağrıda bulunulmuş ve sanatçılar ve aydınları bu girişime destek vermeye çağırmıştır.⁹¹ Halkın tarihi, siyasi ve bedii terbiyesi üzerinde etkili olduğu düşünülen taş baskı duvar resimleri kuvvetli bir telkin vasıtası olarak görülmüş ve bunlar “*inkılâp prensiplerine uygun bir tarzda*” kullanılmak istenmiştir. Bu maksatla Atatürk’ün 19 Mayıs’ta Samsun’a çıkışı, Başkumandan Muharebesi, Millî Mücadele’de Anadolu kadını, Cumhuriyetin ilanı, demiryolu siyaseti, sanayileşme siyaseti, ağaç sevgisi, ümmilikle mücadele, sıhhate itina ve yıkanma, temizlik, Cumhuriyet Bayramı gibi konuların resmedilmesi çağrısı yapılmış⁹² ve müsabakalar açılmıştır.⁹³

Yine bu genelge ile Âşık Garip, Köroğlu, Ferhad ile Şirin, Leylâ ile Mecnun, Yedi Âlimler, Tahir ile Zühre, Arzu ile Kanber, Şahmeran, Kerem ile Aslı ve Nasreddin Hoca gibi halk kitaplarının yeniden kaleme alınmaları ve böylece halkın alışık olduğu kahramanlar yeni Türk inkılâp ve medeniyeti gayelerine uygun telkinler yapan bir misyona büründürölmek istenmiştir.⁹⁴

Dâhiliye Vekâlet’inin bu çabası Behçet Kemal Çağlar, Vedat Nedim Tör, Hasan Ali Yücel ve Yunus Nadi gibi birçok yazar tarafından desteklemiştir. Vedat Nedim Tör; dönemin Matbuat Umum Müdürü olarak halkın bu tür kitaplara olan ilgisinin devrimin hizmetinde kullanılması gerektiğine inandığı için

⁸⁹ Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilâtına ve Vazifelerine Dair Kanun, *Resmî Gazete*, Tarih: 29.5.1934, Sayı: 2713.

⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C: 22, 1:57 (26.5.1934), s. 270-272.

⁹¹ *Ulus*, 16 Mayıs 1937, s. 1 ve 5; “Halk Edebiyatı ve Halk Resimleri İçin Dâhiliye Vekili B. Şükrü Kayanın Tamimi”, *Ayın Tarihi*, Sayı 42 (Haziran 1937), s. 44.

⁹² *Ulus*, 16 Mayıs 1937, s. 5; *Ayın Tarihi*, Sayı 42 (Haziran 1937), s. 44-45.

⁹³ *Kurun*, 16 Mayıs 1937, s. 1 ve 4.

⁹⁴ Faruk Rıza Güloğlu, *Halk Kitaplarına Dair*, İstanbul, 1938, s. 56-57; “Matbuat U. Müdürlüğünün İyi Bir Teşebbüsü”, *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1937, s. 5.

bizzat Âşık Garip, Ferhad ile Şirin'den piyesler yazılması ve bunların sahneye konulmasında yer aldı.

Behçet Kemal Çağlar, eski halk kahramanlarının nasıl kullanılacağı konusunda şu düşüncededir:⁹⁵

“...halkı okutmak için, kendi benimsediği ve okur olduğu mevzulardan ve kahramanlardan işe başlamak, yeni fikirleri eski zarflar içinde sunmak gerekir. Meselâ sazını eline alıp da dağlara seslenen Kerem, pekâlâ, şimdi onlara hatırlatarak, orman korumanın halk ağzından, halkın anlayacağı, seve seve ezberleyeceği şekil ve üslûpta bir telkinini yapabilir. Meselâ dağları delerek sevdiğine kavuşmaya çabalayan bir Ferhad pekâlâ treni sembolize ederek halka şimendifer siyasetimizin anlayacağı, seve seve ezberleyeceği şekil ve üslûpta bir propagandasını yapabilir. Bütün bu halk kahramanlarını, miskin şark havasından sıyrıp bugünün atmosferine getirmek “on yılda on beş milyon genç” yaratmış olmak gibi bir muhteşem ve mükemmel hakikat olabilir”⁹⁶

Türk inkılâbını ve Cumhuriyet rejimini ve yapılan ileri hamleleri geniş halk kitlelerine yaymak için sinema ve filmlerden de yararlanılmaya çalışılmıştır. 1932 yılında çevrilen *Bir Millet Uyanıyor* adlı film Mondros Mütarekesi, İzmir'in işgali, Erzurum ve Sivas kongreleri, Atatürk'ün Ankara'ya gelişi, gibi Millî Mücadele dönemine ait birçok konuyu içermektedir. CHP Genel Sekreterliği ve Halkevleri sinemadan faydalanması konusunu ilk defa 1932 yılı sonlarında incelemeye başlamış ve bu inceleme sonunda; sinemanın entelektüel tesirleri itibarıyla matbaacılıktan daha ehemmiyetli bir keşif olarak değerlendirmiş, Avrupa başta olmak üzere tüm dünyada sinema sayılarının artarak ihtiyar genç, kadınlı erkekli her sınıf halkın devam ettiği gece mektepleri halini aldığını düşünerek memleket içinde ve dışında sinema ile yapılacak bir propaganda projesi hazırlamıştır. Bu projeye göre köylüler için basit ve mevzuları köy hayatından alınmalı ve propaganda fikri gayet bariz olmalı, memlekette Cumhuriyet rejiminin yaptığı büyük bayındırlık işlerini yurt içinde ve dışında tanıtacak filmler yapılmalı, çocuklara yönelik filmlerde vatan sevgisi, yeni rejimin iyilikleri ve ahlaki prensipler telkin edilmelidir. Temin edilen filmler umumi sinemalarda, Halkevlerinde, Zabitan yurtlarında ve bilhassa gezici makinelerle en ufak köylerde bile gösterilmeli, seyyar sesli sinema teşkilatı parti tarafından yapılmalı

⁹⁵ Halk Kitapları üzerinden vatandaşların Cumhuriyet değerlerine vakıf olmaları teşebbüsü hakkında bakınız. Çakan, Işıl, “Tek-Parti Döneminde Devrim Eğitimi Tartışmaları Bağlamında Halk Kitaplarının Modernizasyonu ve Yeniden Üretimi”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları 9 (2006), s. 53-88; Serdar Öztürk, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Halk Kitaplarını Modernleştirme Çabaları”, *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Sayı 21, 2006, s. 47-72.

⁹⁶ *Kurun*, 2 Haziran 1937, s. 8.

ve nihayet bu sinemalar bulundukları muntıkada ve civar illerde en küçük köylere kadar giderek partinin yapmış olduğu filmlerin gösterilmesi kararı alınmıştır.

Halkevleri ve Parti yönetimi arasındaki yazışmalara bakılırsa tercih edilen filmler arasında; Yeni Türkiye, Harp Akademisi tarafından çekilmiş Kurtuluş Savaşı, İpekçi kardeşler tarafından çekilen Ege ve Trakya Manevraları, Hatay'ın Anavatanına katılması, Cumhuriyet'in 14. Yıl dönümü, Adana'nın kurtuluşu, Erzincan hattının açılışı, Atatürk'ü Anma törenleri, Bursa dağ sporları, Sıhhat Vekâletince hazırlanan filmler, Donanmamızın Malta Seyahati, Türk Gençliğinin Havacılık Hamleleri, İzmir Fuarı 1940, İsmet İnönü'nün Güneydoğu Seyahati, Ankara Kömür Sergisi, Atatürk'ün İhtifali, Cumhuriyet Bayramı 1939, 19 Mayıs 1940 gibi filmlerin bulunduğu görülmektedir.⁹⁷

Sonuç

Yeni bir ulus ve yeni bir rejim inşa etme hedefiyle yola çıkan Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları eğitimi en önemli temel olarak değerlendirmişler ve Misak-ı Maarif politikalarıyla eğitim siyasi, ekonomik ve kültürel bağımsızlıkla bir arada değerlendirmiş ve modern bir topluma giden yolu açma aracı olarak görmüşlerdir.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde özellikle ilköğretimin öncelikli bir alan olarak ele alındığı ve Maarif bütçesinin büyük bir çoğunluğunun ilköğretime ayrıldığı görülmektedir. Anlaşılan odur ki, devrimlerin ve Cumhuriyetin önündeki en önemli engel olarak değerlendirilen “cehlin izalesi” ve rejimin halka benimsetilmesinin yolunun ilköğretimin yaygınlaştırılmasından geçtiğine inanılmaktadır. Eğitimi millî kimlik anlayışına uygun yeni nesiller yetiştirmek için araç olarak gören kurucu kadro bunun için eğitim programlarında köklü değişiklik yapmıştır. Yeni rejim ve rejimin faziletleri her kademede okul programlarına ve Tarih/İnkılâp Tarihi ve Yurt Bilgisi/Medeni Bilgiler gibi derslere ve ders kitaplarına yansıtılarak okul ve ders kitaplarının gücünden yararlanılmaya çalışılmıştır. 1926 ilkokul programı ve 1929 İlk Mektepler Talimatnamesi ile öğrencilerin “millî cemiyete ve Türkiye Cumhuriyeti'ne ruhen ve bedenlen” bağlanmaları hedeflenmiş, okulların ve ders kitaplarının “Cumhuriyetçi kuşaklar” yetiştirilmesine hizmet etmesi istenmiştir.

Üzerinde durulan bir diğer önemli konu da okul çağı dışında bulunan ve dönem itibarıyla Türkiye nüfusunun büyük bir çoğunluğunu kapsayan ve okuma yazma bilmeyen halk için üretilen politikalardır. Bu çerçevede Millet Mektepleri, Halkevleri ve okuma odaları yaygın eğitim kurumları ile hem okuryazarlık seviyesinin yükseltilmesi ve cehaletin ortadan kaldırılması hedeflenmiş olup 1940'lı yıllarla beraber bu konuda önemli bir mesafe kat edilmiştir.

⁹⁷ BCA, Fon Kodu: 490-1-0-0, Yer No: 1207-5-3, Tarih: 02.10.1940.

Diğer taraftan yine bir yaygın eğitim yöntemi olarak değerlendirilebilecek ve daha çok Halkevleri bünyesinde verilen konferanslarla, sahnelenen seçilmiş tiyatro/piyeslerle ve sinema üzerinden rejim propagandası yapılmasına gayret edilmiştir. Halk kitapları gözden geçirilerek yeniden kaleme alınmış ve halk kitapları kahramanları bu süreçte geleneksel davranışlarından arındırılarak Cumhuriyet ve yeni Türkiye propagandacılarına dönüştürülmüştür.

Belirtilmelidir ki çalışmada ortaya çıkan istatistiki bulgular, okul ve öğretmen ihtiyacının karşılandığı ve okuryazar oranının yüksek olduğu bölgelerde Cumhuriyet rejimi benimsenip içselleştirildiğini, eğitim kurumları ve enstrümanlarının ulaşamadığı bölgelerde yeni rejimin ve devrimlerin kendisine bir alan inşa edemediği, buralarda yerleşik aşiret ve cemaat gibi feodal yapıların Cumhuriyet rejiminin yaşaması için elzem olan özgür bireyin yaratılması konusunda en güçlü engel olarak varlıklarını koruduklarını göstermektedir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi-BCA, Ankara

Fon Kodu:180.9.0.0/Genel, Yer No: 82.402.17, Tarih:31.01.1926.

Fon Kodu:180-9-0-0, Yer No:2-11-7, Tarih:18.10.1928.

Fon Kodu:30-10-0-0/ Muamelat Genel Md, Yer No:142-16-15, Tarih: 03.12.1929.

Fon Kodu:30-10-0-0, Yer No:198-352-10, Tarih:13.07.1933.

Fon Kodu:30-10-0-0, Yer No:198-352-13, Tarih:14.10.1933.

Fon Kodu:30-10-0-0, Yer No:24-136-15, Tarih:25.10.1934.

Fon Kodu:30-10-0-0, Yer No:24-138-7, Tarih:05.02.1938.

Fon Kodu:30.18.1.1, Yer No:17.83.9, Tarih:13.01.1926.

Fon Kodu: 30-18-1-2/Kararlar Daire Başkanlığı, Yer No:45-34-2, Tarih: 20.05.1934.

Fon Kodu:30-18-1-2, Yer No:97-102-17, Tarih:27.12.1941.

Fon Kodu:490-1-0-0, Yer No:1207-5-3, Tarih:02.10.1940.

Fon Kodu:490-1-0-0, Yer No:849-359-1, Tarih:20.02.1936.

Fon Kodu:490-1-0-0, Yer No:3-11-17, Tarih:24.12.1935.

Resmî Yayınlar

1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, Editör: Ahmet Tetik, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 2024.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Maarif (1928-1935 Millet Mektepleri Faaliyeti) İstatistiği*, Hüsniyatı Matbaası, İstanbul 1935.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Maarif İstatistiği, İlk Taksil Çağındaki Çocuklar İstatistiği 1940*, Hüsniyatı Matbaası, İstanbul 1942.

İlk Mektepler Programı, Maarif Vekâleti Yayınları, Ankara 1926.

İlk Mektepler Talimatnamesi, İstanbul 1929, Devlet Matbaası.

Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, *1936 İlkokul Programı, İstanbul Devlet Basımevi, 1936*,

Maarif Vekâleti, Tarih IV. Türkiye Cumhuriyeti, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, *Bütçe Kesin Hesap Kanunları, Cilt I (1924-1941)*, Ankara 1992.

Merkezi İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi, *Türkiye Nüfusu: 28.Teşrinievvel.1927 Umumi Nüfus Tabiriri. Vülayet, kaza, şehir ve köyler itibarıyla*, Ankara 1928.

T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 1: 92, 2.4.1341, C. 2.

TBMM Zabıt Ceridesi (Devre II), C:17, İ:100 (12.4.1341), s.264-271.

TBMM Zabıt Ceridesi, C:8, Devre:2, İçtima:2, Ankara 1975, TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C:22,1:57(26.5.1934), s.270-272.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, İçtima senesi:3, Cilt:18, Birinci İçtima, Tarih:01.03.1338.

TBMM Zabıt Ceridesi, Üçüncü İnkat, 8.11.1928.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *Genel Nüfus Sayımı.20 İlkteşrin 1935, Türkiye Nüfusu Kati Tasnif Neticeleri*, Mehmet İhsan Basımevi, Ankara 1937.

Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, 1936 İlkokul Programı, İstanbul Devlet Basımevi 1936.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Nüfus Grupları İtibarıyla Şehirler ve Köyler 1955*, Ankara 1959.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu*, Ankara 1950.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı*, Türkiye Nüfusu, İstanbul 1961.

CHF Nizamnamesi ve Programı, TBMM Matbaası Ankara 1931.

CHF Nizamnamesi ve Programı, 1931, Ankara TBMM Matbaası.

CHP 1935 Parti Programı, Ulus Basımevi, Ankara.

CHP, Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942, s.5-6.

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi. 15 Teşrinievvel 1927'de İnikat Eden Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresinin 22 Teşrinievvel 1927 Tarihli İçtimanda Müzakere ve Kabul Edilmiştir. (Ankara) 1927.

Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri talimatnamesi, Hâkimiyeti Millîye Matbaası, Ankara 1932.

Cumhuriyet Halk Partisi On Beşinci Yıl Kitabı, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1938.

(1928) *Halk Dershaneleri ve Konferansları Talimatnamesi*, *Maarif Vekâleti Mecmuası*, Cilt: 3, Sayı: 12. Devlet Matbaası, İstanbul 1928.

Millî Eğitim Bakanlığı (1992) *Öğretmen Yetiştirmede Koordinasyon*, Ankara 1992.

Resmî Ceride, Tarih: 03.04.1926, Sayı: 338.

Resmî Ceride, Tarih: 03.05.1926, Sayı: 362.

Resmî Gazete, Tarih: 29.5.1934, Sayı: 2713.

Resmî Gazete, Tarih: 24.06.1937, Sayı: 3639.

Kitap ve Makaleler

(1933) Yüksek Kutlama Komisyonu, *Köylülere Konferans*, s. 1-9.

(2023) *Osmanlı'dan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, Ed. Ö. KESİKBAŞ - A. KURNAZ - Ş. İBA, TBMM Basımevi, Ankara.

(2024) *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt II (1922-1924), Ed. Yüksel ÖZGEN, Atatürk Araştırma Merkezi ve Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

AKGÜN Seçil – ULUGTEKİN Murat (1989) *Misak-ı Maarif, Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, s. 287-349.

AKYÜZ Yahya (1999) *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara.

ARSLANOĞLU İbrahim (1997) *Türk Eğitim Sistemi*, Ankara.

- ATABAY Mithat (2017) Türkiye'nin Tam İstiklali İçin Üç Belge: Misak-ı Millî, Misak-ı İktisadî ve Misak-ı Maarif, *Yeni Türkiye*, Cilt XXIII, Sayı 93 [Misâk-ı Millî Özel Sayısı], Ankara s. 181-195.
- BALTACIOĞLU İsmail Hakkı (1937) Yeni Hayata Yeni Kahraman, *Yeni Adam*, Sayı 178, 27 Mayıs.
- BAŞGÖZ İhsan – WILSON H. (1968) *Türkiye Cumhuriyeti'nde Millî Eğitim ve Atatürk*, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara.
- BAŞGÖZ İlhan (2010) Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'de Eğitimin Genel Görünümü, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu*, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 07-09 Aralık 2005, Ankara, s. 7-12.
- BİNBAŞIOĞLU Cavit (2007) Cumhuriyet Dönemi Eğitiminin Düşünsel Temelleri, *Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil Kültür Eğitim*, Editör: Nazife GÜNGÖR, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara, s.249-269.
- BOZKURT Birgül (2020) Cumhuriyet Türkiye'sinin Eğitim Sisteminin İnşası Sürecinde Heyet-i İlmiye Toplantıları, *Belgi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 19, Ocak, s. 1748-1765.
- CİCİOĞLU Hasan (1985) *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara.
- ÇAKAN Işıl (2002) Cumhuriyet Döneminde İlköğretimin Finansman Sorunu ve Mektep Vergisi Uygulaması, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl 1, Sayı 2, s. 85-127.
- (2006) Tek-Parti Döneminde Devrim Eğitimi Tartışmaları Bağlamında Halk Kitaplarının Modernizasyonu ve Yeniden Üretimi, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı 9, s. 53-88.
- (2004) *Konuşunuz, Konuşturunuz- Tek Parti Döneminde Propagandanın Etkin Silahı: Söz*, Otopsi Yayınları, İstanbul.
- ÇAPA Mesut (2002) Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tarih Öğretimi, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 8, Sayı 29, Mayıs-Kasım, s. 39-55.
- DEMİR Gönül Türkan – ALTUNAY ŞAM Emine (2017) Millet Mekteplerinin Fikri Temelini Oluşturan Halk Dershane ve Konferansları Talimatnamesi Üzerine Bir İnceleme, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 5, Sayı 49, Temmuz, s. 337-350.
- ERGİN Osman (1977) *Türkiye Maarif Tarihi V*, İstanbul.

- ERGÜN Mustafa (1987) *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri*, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, Ankara.
- (1997) *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ocak Yayınları, Ankara.
- ERKMEN Ayşe (2020) Atatürk Döneminde Türkiye’de Halk Eğitimi Faaliyetleri, *Electronic Turkish Studies*, Cilt 15, Sayı 8, s. 3521-3544.
- GÜLCAN Yılmaz (1999) *Cumhuriyet Halk Partisi (1923 – 1946)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- GÜLOĞLU Faruk Rıza (1938) *Halk Kitaplarına Dair*, İstanbul.
- GÜNDÜZ Mehmet (2023) *Türkiye’de Ders Kitapları Tarihi*, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Yayını, Ankara.
- GÜRSES Fatma (2010) Kemalizm’in Model Ders Kitabı: Vatandaş İçin Medeni Bilgiler, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 4, Sayı 7, Kış, s.233-249.
- GÜZEL Abdurrahim (1987) İlk Heyet-i İlmiye Çalışmaları, Alınan Kararlar ve Dinî Tedrisât, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 4, Ocak, s. 337-356.
- İhsan Şerif (1926) *Cumhuriyet Çocuklarına Tarih Dersleri*, İkdam Matbaası.
- İLHAN Attila (2001) Kemalizm Müdafaa-i Hukuk Doktrini, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Cilt 2, İstanbul, s. 518-528.
- KARAKÜTÜK Kasım (2001) Cumhuriyetin Kuruluşundan Plânlı Döneme Kadar Eğitimin Finansmanı: 1923-1960, *Millî Eğitim Dergisi*, Sayı 149, Ocak, Şubat, Mart, s.324-336.
- KARTAL Sadık (2019) Türkiye Cumhuriyeti’nin Eğitim İdeolojisi ve “Andımız” Metni, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, Cilt 6, Sayı 12, s. 25 – 31.
- KILIÇ Fahri (2017) Yeni Türk Alfabesinin Yaygın Eğitim Yoluyla Öğretilmesi, *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 16, Sayı 61, Eylül, s. 207-248.
- (2025) Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Heyet-i İlmiye Kararlarının Eğitimin Millîleştirilmesine Yansımaları, *Cumhuriyet’in İlanının 100. Yıl Dönümü Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, s. 504-525.
- KIRPIK Güray – TOKDEMİR M. Ahmet (2020) *Talim ve Terbiye Kurulu Kararları (1925-1928)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2020.
- Köprülüzade Mehmed Fuad (1928) *Millî Tarih*, Yeni tab’, Amedi Matbaası, İstanbul 1928.

- LEWIS Geoffrey (2007) *Trajik Başarı: Türk Dil Reformu*, Çev. Mehmet Fatih USLU, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Mustafa Rahmi (1339) *Gazi Paşa Hazretlerinin Maarif Umdesi ve Asri Terbiye ve Maarif*, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara.
- OKUR Mehmet (2005) Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Millî ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, s.199-217.
- OZANKAYA Özer (1995) *Cumhuriyet Çınarı*, TTK Basımevi, Ankara.
- ÖKÇÜN A. Gündüz (1997) *Türkiye İktisat Kongresi.1923 İzmir. Haberler-Belgeler-Yorumlar*, SPK Yayını, Ankara.
- ÖZTÜRK Serdar (2006) Cumhuriyetin İlk Yıllarında Halk Kitaplarını Modernleştirme Çabaları, *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Sayı 21, s. 47-72.
- PARLAK İsmet (2005) *Türkiye’de İdeoloji-Eğitim İlişkisi: Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- PEKER Recep (1936) *İnkılap Dersleri*, Ankara.
- SAKAOĞLU Necdet (2003) *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul.
- ŞAHİN Mustafa, Haz. (2004) *Gazi Paşa Hazretlerinin Maarif Umdesi ve Asri Terbiye ve Maarif*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- ŞAPOLYO Enver Behnan (1966) Atatürk ve Maarif Misakı-Pragmatizm, *Türk Kültürü*, Yıl IV, Sayı 40, s. 383-394.
- TEKELİ İlhan – İLKİN Selim, *Bir Cumhuriyet Öyküsü Kadrocuları ve Kadro’yu Anlamak*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TEZCİ Erdoğan (2015) Türkiye’de İlköğretim Politikaları, *Türkiye’de Eğitim Politikaları*, Ed. Arife GÜMÜŞ, Nobel Yayınevi, Ankara, s. 237-272.
- TONGUÇ İsmail Hakkı (1948) *İlköğretim Kavramı*, Remzi Yayınevi, İstanbul.
- TONGUL Neriman (2004) Harf İnkılabı, *Atatürk Yolu Dergisi* Cilt 9, Sayı 33, Mart, s. 103-130.
- UZUN Hakan (2010) Bir Propaganda Aracı Olarak Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilâtı, *CTAD-Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 6 Sayı 11, Bahar, s. 85-112.
- YILDIRIM Erinc Erdal, *İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim. Tarih Anlayışında Süreklilik ve Değişimler*. ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2014.

YİNİLMEZ AKAGÜNDÜZ Seval (2020) Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Yurttaşlık Eğitimi: Cumhuriyet Çocuklarına Malûmât-ı Vataniye Ders Kitabı Örneği, *TUHED Turkish History Education Journal*, Cilt 9, Sayı 1, Bahar, s. 109-131.

YÜCEL Hasan Âli (1994) *Türkiye'de Orta Öğretim*, T.C. Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Basımevi, Ankara.

Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

Hayat

Kurun

Ulus

Vakit

Aynı Tarihi

Maarif Vekâleti Mecmuası

Ekler

Vilayet adı	Nüfusu	Okuryazar oranı	Şehir Merkezinde İlkokul	Köylerde İlkokul	İlkokul Toplamı	Öğrenci Sayısı
Beyazıt	104.586	%3,47	7	3	10	691
Diyarbakır	194.316	%4,61	10	10	20	1.814
Hakkâri	24.980	%1,85	2	-	2	55
Mardin	183.741	%2,96	11	5	16	1.486
Muş	4.722	-	9	3	12	730
Siirt	102.433	%4,75	8	2	10	477
Van	75.329	%1,92	6	1	7	412

Tablo 1 - 1926-27 Eğitim Öğretim Yılında ilkokul sayısı 20 ve daha aşağıda bulunan vilayetler ve öğrenci sayıları.⁹⁸

Yıl	Şehir Nüfusu	Genel nüfusa oranı	Köy Nüfusu	Genel nüfusa oranı	Toplam
1927	3.305.879	%24,21	10.354.396	%75,79	13.660.275
1935	3.802.642	%23,90	12.297.224	%76,10	16.158.018
1940	4.346.249	%24,75	13.411.242	%75,25	17.820.950
1945	4.687.102	%25,39	14.073.472	%74,61	18.790.174

Tablo 2: 1927-1945 Şehir ve Köy Nüfusu⁹⁹

⁹⁸ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Maarif İstatistikleri 1923-1932 ve 1927 Nüfus sayımı* verilerinden tarafımızca derlenmiştir.

⁹⁹ T.C. BaşVekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü. *Nüfus Grupları İtibarıyla Şehirler ve Köyler*, Ankara 1959; Merkezi İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi, *Türkiye nüfusu: 28.Tesrinievvel.1927 Umumi nüfus tabiri vilayet, kaza, şehir ve köyler itibarıyla*, Ankara 1928 verilerinden tarafımızca derlenmiştir.

Yıllar	İlkokul sayısı	İlkokul Öğretmen sayısı	İlkokul Öğrenci sayısı
1923-1924	4.894	10.238	341.941
1924-1925	5.987	13.822	390.368
1925-1926	5.975	14.309	406.788
1926-1927	6.023	15.810	437.928
1927-1928	6.042	15.194	461.985
1928-1929	6.599	15.718	477.569
1929-1930	6.562	15.308	469.071
1930-1931	6.598	16.318	489.299
1931-1932	6.713	16.973	523.611
1932-1933	6.733	15.064	567.963
1933-1934	6.345	15.123	591.169
1934-1935	6.402	15.102	647.501
1935-1936	6.275	14.949	688.100
1936-1937	6.123	14.698	711.728
1937-1938	6.069	14.900	748.464
1938-1939	7.863	17.120	813.532
1939-1940	9.413	19.036	905.139
1940-1941	10.948	20.565	955.856

Tablo 3 1923-1941 İlkokul göstergeleri¹⁰⁰

¹⁰⁰ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, (BCA), Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 24-138-7, Tarih: 05.02.1938 kayıtlı belge ve BaşVekâlet İstatistik Umum Md., *Maarif İstatistiği 1941-1942* Ankara Basım ve Cilttevi, 1944 verilerinden derlenmiştir.

Yıllar	Ortaokullar sayısı	Ortaokul Öğretmen sayısı	Ortaokul öğrenci sayısı	Liseler	Lise Öğretmen sayısı	Lise Öğrenci sayısı
1923-1924	72	796	5.905	23	513	1.241
1924-1925	64	720	10.052	19	555	2.234
1925-1926	68	760	11.622	21	671	2.748
1926-1927	68	698	15.263	19	563	3.152
1927-1928	78	791	19.858	19	594	3.819
1928-1929	78	815	23.225	20	510	4.168
1929-1930	82	982	25.398	19	578	4.764
1930-1931	83	1.068	27.093	22	637	5.699
1931-1932	80	963	30.316	25	637	6.840
1932-1933	109	1.390	35.658	62	1.827	7.843
1933-1934	119	1.140	42.522	71	1.315	9.876
1934-1935	118	2.354	46.120	68	1.044	10.113
1935-1936	118	2.403	52.496	65	1.029	13.876
1936-1937	126	2.648	62.966	67	1.050	17.481
1937-1938	141	2.731	76.784	67	1.119	21.884

Tablo 4. 1923-1938 Ortaokul ve Lise göstergeleri¹⁰¹¹⁰¹ BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 24-138-7, Tarih: 05.02.38 kayıtlı belgelerden derlenmiştir.

Yıllar	İlkokul Öğretmen Sayısı	Ortaokul Öğretmen sayısı	Lise Öğretmen sayısı	Öğretmen okulları	Teknik Okullar Öğretmen sayısı
1923-1924	10.238	796	513	325	258
1924-1925	13.822	720	555	385	589
1925-1926	14.309	760	671	429	500
1926-1927	15.810	698	563	358	262
1927-1928	15.194	791	594	391	307
1928-1929	15.718	815	510	417	298
1929-1930	15.308	982	578	461	328
1930-1931	16.318	1.068	637	398	436
1931-1932	16.973	963	637	320	423
1932-1933	15.064	1.390	1.827	319	605
1933-1934	15.123	1.140	1.315	254	400
1934-1935	15.102	2.354	1.044	230	469
1935-1936	14.949	2.403	1.029	248	507
1936-1937	14.698	2.648	1.050	236	569
1937-1938	14.900	2.731	1.119	218	608

*Tablo 5 1923-1938 Arası Türkiye’de Öğretmen Sayıları*¹⁰²

¹⁰² BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 24-138-7, Tarih: 05.02.1938.

	Beyazıt/Ağrı	Hakkâri	Muş	Siirt	Urfa	Van
1924-1925	22/825	6/...	8/394	14/247	22/947	.2/37
1927-1928	10/691	2/55	12/730	10/477	30/2.329	7/412
1928-1929	20/1.158	2/52	15/742	10/406	37/2.114	7/458
1929-1930	14/992	2/63	13/649	10/405	39/1.939	11/621
1930-1931	15/1.038	2/57	14/784	11/678	34/2.193	9/598
1940-1941	87/3.424	4/292	18/1.393	15/1.698	71/5.188	19/2.097
1941-1942	95/3.350	4/306	15/1.348	15/1.494	59/4.492	18/1.956

Tablo 6: Erken Cumhuriyet Dönemi'nde bazı doğu ve güney doğu vilayetlerinde okul / öğrenci sayıları¹⁰³

	Beyazıt/Ağrı	Hakkâri	Muş	Siirt	Urfa	Van
1928-1929	37 /-	2/100	55/	21/105	19/-	17/110
1929-1930	17/182	2/85	15/100	8/111	25/128	16/165
1930-1931	14/156	2/65	6/80	3/120	14/111	11/96
1931-1932	6/103	2/55	11/70	2/54	25/165	13/87
1932-1933	7/.80	2/50	11/33	2/32	21/131	12/64
1933-1934	-/-	-/-	5/51	2/33	24/206	5/-

Tablo 7 Bazı doğu ve güney doğu vilayetlerinde açılan Millet Mektepleri ve derslere devam edenler¹⁰⁴

¹⁰³ 1925-26 Devlet Salnamesi ve Maarif İstatistikleri 1923-1931 ve Maarif İstatistikleri 1941-1942.

¹⁰⁴ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Maarif (1928-1935 Millet Mektepleri Faaliyeti) İstatistiği*.